

Henry Widdowson

ULOGA JEZIKA U PRENOŠENJU OBAVIJESTI

Namjera mi je postaviti jezik u njegovu sociolingvističku perspektivu, promatrajući ga unutar konteksta komunikacije kao cjeline, i iznijeti neka značenja koja bi ovakva perspektiva mogla imati za podučavanje jezika. Mislim da bi se svi složili da je za uspješnu nastavu potrebno imati jasnu predodžbu o tome što je zapravo ono što podučavamo, ili što tvrdimo da podučavamo. Napomenuo bih da je moguće da jezična nastava nije tako djelotvorna kako bi mogla biti zato jer se ne osniva na dovoljno široku pogledu na prirodu jezika.

Čini se da postoje dva shvaćanja jezika, osobito raširena među nastavnicima jezika. Prvo je da je jezik kao sustav govornih znakova ujedno i poseban i samostalan sustav komuniciranja. To shvaćanje podupiru izjave gramatičara, koji ne samo da govore o jeziku kao oštro određenom sustavu koji se može opisati bez obzira na njegovu upotrebu, nego, dapače, govore o djetetu koje taj sustav uči, kao da to čini potpuno odvojeno od učenja drugih oblika društvenog ponašanja. Naravno, učenje jezika zapravo je samo jedna od djelatnosti s pomoću kojih dijete poprima način ponašanja prikladan za kulturnu sredinu kojoj pripada. Učenje jezika samo je jedan način socijalizacije, tj. uklapanja u društvo u kojem pojedinac živi, i ono teče usporedno s učenjem drugih sposobnosti, a ne kao usvajanje posebne vještine. Međutim, nastavnici jezika skloni su smatrati jezik posebnim skupom vještina, neovisnim i samostalnim područjem sposobnosti i znanja, predmetom poput ručnog rada, matematike ili zemljopisa. No engleski, njemački ili francuski nisu predmeti za učenike, to su predmeti za lingviste.

Jezik se, dakle, uči kao dio sposobnosti za međusobno djelovanje ljudi. Katkada je to vrlo važan dio, ali katkada i nije. Kažemo da su mig ili namrgođeno lice »rječiti«, i istina je da se razumijevanje često može vrlo djelotvorno postići izrazom lica ili pokretom, ili čak šutnjom, kao zamjenom za stvarni govor. Savinut prst može značiti »Dođi!«; kimanje glavom isto je što i »Da«, a odmahivanje je »Ne«; mahanje šakom znači kletvu, kucanje prstom po sljepoočici izražava mišljenje o duševnom zdravlju čovjeka na kojeg se odnosi itd.

U ovim slučajevima pokreti tijela, koji nisu pokreti pluća, grkljana, jezika, služe za sporazumijevanje. U drugim slučajevima pokreti više upotpunjuju nego što zamjenjuju govorno ponašanje. Podignut prst naglašuje optuž-

bu, podignuta obrva povećava snagu izraza sumnje itd. No govor nije popravljen samo ovakvim očitim i konvencionalnim gestama, gestama koje mogu i same poslužiti sporazumijevanju. Svaki govorni čin uključuje i pokrete mišića koji nisu u vezi s glasovima govora. Kada objašnjavamo što je tko rekao, uzimamo i ove pokrete u obzir, čak kada toga i nismo svjesni. Mi sudimo o namjerama govornika ne obrađujući samo podatke dobivene iz njegovih riječi, nego i iz izraza njegova lica, pokreta ruku, načina na koji stoji itd. Kada takvih pokreta nema, teško nam je razumjeti što zapravo govornik misli i u njegovoj se prisutnosti osjećamo nelagodno. Mnogi su od tih pokreta konvencionalni, vezani uz pojedine kulturne sredine, baš kao i govorni znaci koje prate.

Ukratko, komuniciranje je složena pojava koja uključuje govorno ponašanje, dakle jezik u njegovu užem smislu, ali nije njime i određeno. Saobraćati ne učimo samo svladavajući rečenice jezika: mi više učimo rečenice kao posljedicu učenja čitavog skupa uobičajenih načina ophođenja što ih određuje društvo u kojem živimo. Pokreti koji mogu služiti da bi se izrazila zapovijed, vjeronanje, odbijanje, kletva, uvreda — sve su to načini sporazumijevanja kojima se učimo služiti kada učimo neki jezik, baš kao što učimo sastavljati rečenice. Ako, dakle, želimo podučavati jezik, moramo podučavati i upotrebu ovakvog čina komuniciranja, što će nas vjerojatno dovesti do podučavanja paralingvističkih kao i lingvističkih značajki sporazumijevanja.

Prema tome, prvo shvaćanje koje je, čini se, uobičajeno među nastavnicima jezika jest da je jezik jedino sredstvo komuniciranja. Drugo rašireno shvaćanje jest da jezik postoji prvenstveno za izražavanje rečenica, tj. da je njegova prava uloga davanje podataka. Ali upravo kao što se i sporazumijevanje postiže različitim sredstvima, od kojih je jezik samo jedno, tako jezik i druga sredstva sporazumijevanja obavljaju različite funkcije koje zajednički sačinjavaju komuniciranje; davanje podataka samo je jedna njegova uloga.

Primjeri izričaja koji vrše takve funkcije (prema D. Hymesu jesu ovi: »Volim te« i »Al' sam danas jađan« vrše funkciju izražavanja; »Miči se« i »Dodaj mi sol« vrše funkciju naređivanja; »Blagi lahor uzbibao more« i »Don, din Obodin« poetičku funkciju; »Čuješ li me?« — uspostavlja kontakt fizičkim kanalom, a »Razumiješ li?« psihološkim; »Željezo je ferozna kovina« i »Ovo se zove morfem« jesu metalingvističke funkcije; »Riba ribi grize rep« i »U mog postiljona je udario grom« daju podatke i, konačno, »Sud zasjeda« i Rozalindina primjedba u *Kako vam drago* »Ovo je Ardenska šuma« izražavaju kontekstualne odnose. Svi su ovi primjeri uzeti iz govornog izraza, no i geste mogu imati takve funkcije, jer su i one sredstvo komuniciranja. Kad rukom iznenada poklopimo usta, to je gesta izražavanja; pucketanje prstima služi naređivanju; poetički su pokreti oni koji na se privlače pažnju, a često ih vidimo u glumi filmskih zvijezda; kad se obrve upitno uzdignu ili u razredu podigne ruka, to ima funkciju kontakta; prvo znači da kanal treba ispraviti jer govornik ne može dobiti spoj, a drugo je znak da netko želi da mu se otvori jedna linija za komuniciranje; metalingvistička se gesta upotrebljava onda kada npr. nekoga tražite da opiše serpentinu; podaci se daju rukama pokazujući oblike neke djevojke i, konačno, primjer kontekstualna pokreta jest udarac sučeva čekića ili autoritativno nakašljavanje predsjedatelja.

U vezi s ovim komunikativnim funkcijama valja istaći dvoje. Ponajprije, iako neki izrazi i neke geste igraju pretežno jednu ulogu, točnije je reći da se

obično može očekivati da će oni vršiti neku funkciju ili reći da oni najčešće tu funkciju vrše. Značenje izraza ili geste, ovisi o kontekstu. Stihovi jedne Verlaineove pjesme odigrali su u lipnju 1944. potpuno različitu ulogu od poetske kada ih je BBC prenio u Francusku putem radija: oni su značili »Invazija će danas započeti«, dakle poslužili su kao podatak i naredba za članove francuskog Pokreta otpora.

Jezični oblik, dakle, samo po sebi ne označuje kakvu funkciju ima neki izraz. Nastavnici jezika, čini mi se, često izjednačuju oblik i funkciju: oni govore o upitnom obliku kao da se on upotrebljava samo za postavljanje pitanja i kao da se pitati može samo ako se upotrebljava taj oblik; a to se, naravno, može i izričnom rečenicom. Tako izrazi poput »Sutra moraš u Beograd« i »Možeš li sutra ići u Beograd?« mogu značiti zapovijed, iako je ono prvo izrična, a drugo upitna rečenica.

Prvo što o ovim funkcijama treba naglasiti jest da su one etnografske, a ne gramatičke pojave. Nekolicina lingvista već je isticala da se funkcije koje jezik treba vršiti odrazuju u gramatičkom sustavu jezika. Tako bi se moglo reći da zapovjedni način postoji zato jer se jezik mora upotrebljavati da bi se određivala djelatnost drugih ljudi. To je točno, no bitno je to da se taj oblik upotrebljava uvijek u funkciji koju odražava. Razni oblici dobivaju različite komunikacijske vrijednosti, ovisno o vrstama jezične upotrebe.

Na taj način treba istaći, prvo: da nema potpune jednakosti između oblika i funkcije, drugo: da lingvistički izraz rijetko kada ima samo jednu funkciju. Obično treba utvrditi koja funkcija prevladava, a to se ne može odrediti unaprijed, nego to ovisi o kontekstu izričaja. Tako »Vaš vlak polazi u 6 sati« može izražavati podatak, ako vam to kažu na šalteru gdje kupujete karte, a može izražavati naredbu, ako vam govori šef i naređuje da oputujete u Beograd vlakom u 6 sati. Izričaji, prema tome, imaju obično mnogostruke funkcije, što znači da su funkcije složeni pojmovi koji se mogu podijeliti u potfunkcije. Drugim riječima, unutar jedne funkcije možemo razlikovati različite govorne činove ili činove komuniciranja, tako da neke govorne činove možemo vjerojatno opisati u smislu relativnog prevladavanja pojedinih funkcija. Npr. obećanje i prijetnja imaju zajedničku izražajnu funkciju, ali prijetnja više izražava funkciju naređivanja nego obećanje.

Nasuprot uvjerenju nekih ljudi, komuniciranje nije samo stvar govornog ponašanja, nego složena djelatnost koja uključuje paralingvističke, baš kao i lingvističke, pojave i ne služi samo prenošenju podataka prilikom prenošenja obavijesti među ljudima. Dokle god se nastava jezika odvija bez izravnog cilja, važnost unošenja komunikativnih vrijednosti nije jako očita. Ali kada se traži da se učenika pripremi za služenje jezikom, npr. u njegovoj stvarnoj upotrebi (služenje stručnom literaturom), ta se potreba neminovno javlja.

Ovdje bih želio prikazati kako bitne točke ovoga izlaganja ukazuju na načine na koje bi se moglo podučavati jezik kako bi on udovoljio praktičkim zahtjevima koji mu se postavljaju. Budući da se ti zahtjevi uglavnom tiču razvijanja svijesti o tome kako se npr. engleski jezik upotrebljava u pismenom ophođenju, to će se pozabaviti pismenim komunikacijama.

Promotrimo najprije pitanje neverbalnog komuniciranja. Pojave poput pokreta, gestikulacije, izraza lica itd. odnose se, naravno, isključivo na govoreni jezik. Međutim, one imaju u pisanom jeziku analogne pojave. U nekom

udžbeniku npr. nije sve izraženo u obliku rečenica: tu ima slika, crteža, dijagrama, tabela i grafikona koji pridonose tome da se ukupna poruka prenese otprilike onako kako tome pridonose pokreti u govorenom jeziku. Oni katkada zamjenjuju tekst, katkada ga dopunjuju, a pokazuju i isti raspon funkcija. Dijagram može biti metalingvističkog karaktera, a isto tako i tabela koja prikazuje odnos kemijskog elementa i njegove formule:

<i>aluminij</i>	Al
<i>argon</i>	A
<i>arsen</i>	As
<i>barij</i>	Ba
itd.	

Dijagram može dati podatak, kada predstavlja neki proces ili rad stroja, ili može naređivati, kada predstavlja skup instrukcija kako treba rastaviti neki stroj ili izvesti pokus. Može biti i naprosto poetski, ako se u knjizi nalazi samo kao ukras teksta.

Čini mi se važnim da učenici razumiju kako ovaj neverbalni materijal djeluje i kako je povezan s govornim sredstvom u svrhu postizanja potpunog komunikacijskog učinka. Jedan od načina da se to razumijevanje razvije jest provođenje vježbi koje sam nazvao »transfer informacija«. Te se vježbe sastoje od davanja obavijesti u neverbalnom obliku, koji učenik treba pretvoriti u verbalni oblik, i obratno. Učeniku se npr. može dati neka tabela i tražiti od njega da opiše njezin sadržaj povezanim proznim tekstom. Za taj posao može ga se pripremiti raznim predvježbama, kao npr. sastavljanjem tabela prema nekom tekstu, a nakon uvježbavanja prenošenja obavijesti iz verbalnog sredstva u neverbalno učenik se vodi prema obrnutom procesu. Vrijednost ovakvih vježbi u transferu informacija jest u tome što učenik upotrebljava jezik na smišljen komunikativni način koji se od njega traži u njegovom specijalnom studiju, a vježba u manipuliranju jezičnih oblika daje se unutar konteksta značajna za struku.

Da bi se razumio neki stručni tekst, potrebno je razumjeti kako se jezični oblici upotrebljavaju u izvođenju različitih komunikacijskih činova. Pitanje je kako razviti u naših studenata svijest o promjenljivom djelovanju jezika? Jedan je način da se sastave vježbe za ono što ja nazivam »retoričkom transformacijom«. Vrijednost je takvih vježbi da student njima uvježbava razne jezične oblike. Prema nekom stručnom tekstu on mora razumjeti i biti kadar sastaviti upute, opise, izvještaje i iz jednog takvog oblika izvoditi drugi. Vježbe tipa transfera informacija i retoričke transformacije predstavljaju djelatnosti u kojima student mora sudjelovati kao u dijelu učenja svoje struke. Ono što iz tih vježbi postaje očito jest to da učiti jezik prirodnih znanosti i tehnologije znači učiti onu vrst racionalnih i komunikacijskih procesa koji su sastavni dio samih tih struka.

Dopustite da izvršim komunikativni čin rezimiranja. Komuniciranje nije jedinstven oblik: on nije jednak govornom ponašanju, nego je to složena društvena djelatnost koja sadrži i druge vrste ponašanja, poput pokreta. Paralingvističke odlike govornog ophođenja, kao što su pokreti, imaju svoje protuprimjere u pisanom jeziku u upotrebi neverbalnih sredstava kao što su

tabele, dijagrami, grafikoni itd. Ako podučavamo govoreni engleski jezik, moramo podučavati i izvangovorne djelatnosti jednako kao i govorne, a ako podučavamo pisani engleski jezik, osobito ako se on odnosi na prirodne i tehničke znanosti, moramo podučavati kako se neverbalna sredstva upotrebljavaju i odnose prema isključivo verbalnom tekstu. Jedan način na koji možemo tome pristupiti jest upotreba vježbi u prenošenju obavijesti (transferu informacija). Komuniciranje nije jedinstveno u svojoj funkciji, ono ne služi samo prenošenju podataka. Ako želimo podučavati jezičnu upotrebu, moramo podučavati kako se vrše različite funkcije komuniciranja. Predložio sam jedan način, na koji bi se tome moglo pristupiti, a to je izvođenje vježbi iz retoričke transformacije. Naravno da takve vježbe nisu jedine moguće, a vjerojatno nisu ni najbolje. Možda je najvažnije to da ljudi koji se bave podučavanjem engleskog, ili nekog drugog jezika, kao sredstva sporazumijevanja usmjere pažnju prema ravnopravnom bavljenju jezičnim oblikom i funkcijom komuniciranja. Čini mi se da se jedino uz takav pristup može postići značajan napredak u nastavi engleskog jezika, a u svrhu razvoja daljnje naobrazbe.

(Prevela: DORA MAČEK)

IV Međunarodni simpozij primijenjene lingvistike u organizaciji »The Oxford institutes Italiani« Milano, 2—4 studenog 1972.

Kao i prethodni analogni simpoziji tako je i ovaj posvećen jednoj središnjoj temi, koja ove godine glasi: "Nove tehnologije u odgoju i nastava jezika" ("Le nuove tecnologie educative e l'insegnamento delle lingue"). Program sastanka predvoda rad u četiri sekcije pod rukovodstvom stručnjaka svjetskog glasa: Prvu sekciju vodi profesor Guy Capelle, a tematika joj je "Audiovizuelna sredstva". Druga sekcija, pod vodstvom profesora R. Titonea obrađivat će pitanje lingvističkih laboratorija. Trećom sekcijom rukovodi prof. Klaus Bung iz Cambridgea. Tematika: Programirana nastava. U četvrtoj sekciji pod vodstvom prof. Hood Roberts (Washington) obrađivat će se pitanje "Jezici i kompjuteri".

Uz 4 glavne sekcije predviđeno je 5 podsekcija (ili diskusionih grupa) koje se dijele na talijansku (prof. T. Ebnetter, Cirihi), englesku (prof. A. Amato i M. C. Wilson), francusku (prof. E. Arcaini), njemačku (prof. K. Jung) i španjolsku (prof. ca L. Cicchitelli).

Upisnina iznosi 12.000 lira i uključuje primjerak publikacije simpozija. Tko ne može prisustvovati, a želio bi imati publikaciju uplaćuje 4.000 lira.

Za informacije treba se obratiti na:
*Segreteria Convegno internazionale
"NTE/IL" Oxford institute
Via Senato, 28, 20100 Milano*

J. J.